

**Риторика як інтегративна дисципліна
у системі вищої гуманітарної освіти України:
започаткування осмислення сучасного стану вивчення проблеми**

До уваги учасників Другої Всеукраїнської наукової конференції “Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук” (Дніпропетровськ, 29-30 листопада 2013 р.) [за напрямом секції “Сучасна освіта: методологія, теорія, практика”] запропоновано розгляд декількох важливих питань в осмисленні сучасного стану вивчення риторики як інтегративної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст. У викладі наведено приклади найновіших українськомовних видань (2010–2013 рр.) із риторикознавчої проблематики, згадано більш чи менш знаних українських авторів риторикознавчих праць, визначено напрями подальшої роботи в окреслених координатах.

Риторика як універсальна царина гуманітарного знання дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу. Вона (як теорія ораторського мистецтва та наука про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю людини) здавна визнана наукою комплексною, оскільки інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу – етику і логіку, філософію й естетику, історію та культурологію, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, теорії масових та соціальних комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо. Сучасна риторика, значення якої неможливо переоцінити, постає надзвичайно важливою інтегративною дисципліною у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст., оскільки вона спіткає та супроводжує студентську молодь усіх рівнів і курсів, усіх спеціальностей і форм навчання упродовж усього життя – від вступних абітурієнтських іспитів до докторських захистів (незалежно від того, усвідомлює це людина чи ні). До вивчення риторики (з огляду на її неоціненні скарби прадавньої пам’яті людства та багатогранні можливості різноманітного і різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію) прикута увага багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та викладачів-риторів, зокрема і наша.

Дослідження з проблеми підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу (у рамках науково-дослідної роботи відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України “Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій школі України в контексті євроінтеграції”), тільки-но започатковане (із травня поточного року), дозволяє виявити деякі вузлові моменти. Насамперед, як на наше переконання, важливо визнати, що без ґрунтовного вивчення ролі, значення, місця і потужного потенціалу риторикознавчих дисциплін (риторику, ораторське мистецтво, основи красномовства й ін.) у даному вимірі важко говорити про позитивні зрушення щодо якості вищої освіти.

Із метою осмислення сучасного стану в означеному процесі нами визначено актуальні на сьогодні завдання, із-поміж яких назвемо наступні: 1) аналіз науково-методичної літератури та вивчення наявного досвіду з реалізації компетентнісного підходу у викладанні риторикознавчих дисциплін у вітчизняних вищих навчальних закладах (соціально-гуманітарного циклу) з урахуванням особливостей сучасних комунікативних процесів; 2) визначення цілей, завдань і змісту “Риторики” (й інших дисциплін) та особливостей їх реалізації у вищих соціально-гуманітарного профілю; 3) визначення головних аспектів впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики та риторикознавчих дисциплін у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття [1]; 4) з’ясування специфіки методичних побудов курсів “Риторика” (й ін.) та основні підходи до розробок навчальних програм і навчально-методичних матеріалів для студентів різних спеціальностей і форм навчання [4, с.13]; 5) окреслення передумов підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу [3, с.44–47]; 6) виявлення ознак риторикознавчої компетенції як основи ефективної

життєдіяльності викладачів кафедр соціально-гуманітарний профілю у контексті вимог академічного красномовства [2, с.36]; 7) спроба визначити оптимальні шляхи і засоби підвищення якості риторичної освіти за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю; 8) започаткування проекту обґрунтування необхідності викладання риторики як самостійної інтегративної навчально-виховної дисципліни соціально-гуманітарного циклу у вищій школі України. Над деякими із цих завдань роботу розпочато [1–4], деякі потребують ґрунтовнішого опрацювання.

На початковому етапі дослідження виявлено доволі широке коло (понад 110) сучасних українських науковців-риторів, чия діяльність ознаменована виходом у світ риторикознавчої монографії чи навчально-методичного видання. Із чималої кількості більш чи менш відомих в Україні сучасних науковців виділимо найплідніших (як на нашу думку, за кількістю своїх публікацій) з українських педагогів-риторів, – Семена Абрамовича, Зоряну Куньч, Ніну Голуб, Любов Мацько, Валеріана Молдована та Галину Сагач. Так, скажімо, багатолітньому вивченню історичних і теоретико-методологічних засад риторики присвячене п'ятитомне видання “Вибраних творів” Галини Сагач (Рівне, 2006); дослідженню риторики у вищій школі – монографія Ніни Голуб (Черкаси, 2008), яка наступного року захистила докторську дисертацію за темою “Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах” (Київ, 2009); привертає увагу і збірка наукових праць “Сучасна педагогічна риторика” за редакцією Тетяни Космеди (Львів, 2007) тощо.

У ході попередніх досліджень [2 і 4] на сьогоднішній день нами виявлено понад чотириох десятків найменувань навчальних курсів, які й складають основу риторикознавчих дисциплін вищої школи України початку ХХІ ст. До їхнього числа зараховуємо такі, що розкривають головні положення риторики загальної і часткової, риторики теоретичної і практичної, ораторського мистецтва, основ красномовства, мистецтва слова, еристики, а також культури слова, культури і техніки усного фахового мовлення, стилістики сучасної української літературної мови, мовленнєвої комунікації, культури й етики ділового спілкування, педагогічної майстерності й ін.

Вдавалися й до вияву головних специфічних особливостей у побудовах навчально-виховних курсів із риторикознавчих дисциплін для студентів вишів (переважно соціально-гуманітарного профілю) України, де аналіз мети, завдань і змісту зазначених предметів проводили на прикладі сучасних методичних видань знаних українських педагогів-риторів [4, с.13]. В якості прикладів наведемо назви найновіших українськомовних навчальних видань, що вийшли друком за останні два-три роки: дві “Академічні риторики” (Суми, 2011; Умань, 2013), “Українська риторика: історія становлення і розвитку” (Львів, 2011) Зоряни Куньч, “Неориторика в масовій комунікації” (К., 2010) Вікторії Стехіної, “Суспільна риторика” (К., 2012) Петра Лісовського, “Основи красномовства (К., 2013) Людмили Грицаєнко, а також два підручника: “Мовленнєва комунікація” (К., 2013) Семена Абрамовича й Марії Чікарькової та “Ораторське мистецтво” (Харків, 2013) за редакцією Михайла Требіна і Галини Клімової.

Як бачимо, настійлива увага українських дослідників і викладачів риторики свідчить про незгасимий інтерес до однієї з найдавніших і найбагатших, за своєю інтегруючою силою, соціально-гуманітарних наук. Зрозуміло, що кожен автор сучасного методичного видання закономірно виходить з обґрунтування своєї концепції риторики чи ораторського мистецтва, призначеної на певну категорію читачів – майбутніх юристів, правників, філософів, істориків, філологів, психологів, педагогів, дипломатів-міжнародників, журналістів, редакторів, соціологів, богословів, менеджерів, рекламистів, економістів, артистів тощо, а також усіх, хто цікавиться цими питаннями. Вочевидь можна стверджувати, що за останні роки розроблялися не стільки загальні (теоретичні) положення риторики, скільки її різновиди – професійно зорієнтовані видання.

Методичні розробки із зазначеними та іншими назвами, серед яких є словники, хрестоматії, розробки, екскурси, конспекти лекцій, практикуми, комплекси, методичні поради, тренінгові матеріали, збірки тестових завдань, які призначені для різноспеціалізованої студентської аудиторії (зокрема світської і богословської), презентують практично усі вищі

навчальні заклади України із Києва (далі – перелік за алфавітом. – О. Щ.), Вінниці, Горлівки, Дніпропетровська, Донецька, Житомира, Запоріжжя, Івано-Франківська, Кіровограда, Луганська, Луцька, Львова, Миколаєва, Одеси, Полтави, Рівного, Севастополя, Сімферополя, Сум, Тернополя, Умані, Харкова, Херсона, Хмельницького, Черкас, Чернівців й, імовірно, з інших міст України. До їхнього аналізу ми ще повертатимемося.

Подана до розгляду робота виконана у рамках тематики Другої Всеукраїнської наукової конференції “Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук” (Дніпропетровськ, 29-30 листопада 2013 р.) за напрямом секції “Сучасна освіта: методологія, теорія, практика”. Сподіваємося, що тема з розкриття декількох актуальних питань із започаткування осмислення сучасного стану вивчення риторики як інтегративної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI ст. приверне увагу дослідників і викладачів-риторів із різних закладів освіти нашої держави, а також сприятиме об’єднанню зусиль зацікавлених колег-однодумців у подальшому розвитку українського риторикизнавства з метою обміну науково-педагогічним досвідом в одній із найцікавіших (і ще не до кінця збагнених) соціально-гуманітарних галузей знань і старань людства.

Rhetoric as integrative discipline in the system of higher humanitarian education of Ukraine: analysis of the current state of problem's studies

Several important issues in understanding of the current state of the studies of rhetoric as an integrative discipline in the system of higher humanitarian education of Ukraine of the beginning of the 21st century are proposed to consideration of the participants of the Second Ukrainian Scientific Conference "Actual Problems of Socio-Humanitarian Sciences" (Dnipropetrovsk, 29-30 November 2013) [Section "Modern education: methodology, theory, and practice"]. The paper presents the latest examples of Ukrainian-language publications (2010–2013) on rhetorical problems, makes mention of different well-known Ukrainian authors of rhetorical works, defines the directions of further work on defined theme.

Список використаних джерел

1. *Щербакова О. А.* До питання про вплив євроінтеграційного чинника на дослідження риторики та риторикизнавчих дисциплін у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI століття / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3 (додаток 2): Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 218–221. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iqed.org.ua/images/pdf/7_2013_publication.pdf

2. *Щербакова О. А.* Ознаки риторикизнавчої компетенції як основи ефективної життєдіяльності викладачів кафедр соціально-гуманітарного профілю у контексті вимог академічного красномовства / Олена Анатоліївна Щербакова // Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України : Програма VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26-27 верес. 2013 р.). – К., 2013. – С. 36.

3. *Щербакова О. А.* Передумови підвищення якості риторики освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю / О. А. Щербакова // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3 (50). – Додаток 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Т. 2. – С. 44–47.

4. *Щербакова О. А.* Специфіка побудови навчально-виховних курсів із риторикизнавчих дисциплін (на прикладі сучасних методичних видань українських педагогів-риторів) / Олена Анатоліївна Щербакова // Сучасні виховні технології: соціалізаційні виклики і педагогічний контекст: Програма методолог. семінару (Київ, 30 жовт. 2013 р.). – К., 2013. – С. 13.